

1 LOKACJA ŁOMŻY

Lokacja łomży rozpoczęła się pod koniec XIV wieku. Prawdopodobnie wymierzono wtedy czworokątny rynek (obecnie Stary Rynek) i wytyczono wychodzące z każdego rogu dwie prostopadłe ulice (obecnie: Długa, Farna, Rządowa, Kaznodziejska, Radziecka, Woziwodzka, Senatorska, Gielczyńska). Główne założenia średniowiecznego układu rynku i ulic w dużej mierze przetrwały do dzisiaj i stanowią zabytkową część miasta. Najstarszym dokumentem, który zawiera nazwę miasta jest przywilej wójtowski z 1400 roku. Wymieniony jest w nim wójt łomżyński Jan Bialek, mieszczanin z Warszawy.

Udany proces lokacji zwieńczony został nadaniem praw miejskich chełmińskich przez księcia mazowieckiego Janusza I Starszego 15 czerwca 1418 roku. Na mocy przywileju ustanowiono m.in. samorząd w sprawach sądowych oraz prawo do pobudowania łaźni, postrzygalni i wagi. Prawdopodobnie w tym okresie Łomża otrzymała herb – jelenia w biegu. Zgodnie z ówczesnymi regułami organizacji przestrzeni miejskiej rynek pełnił rolę centrum handlowego i komunikacyjnego.

Na rynku wybudowano ratusz i studnię. Skutecznie przeprowadzona lokacja i nadanie praw miejskich wraz z wieloma przywilejami umożliwiły rozwój miasta w następnych stuleciach.

1 THE FOUNDING OF ŁOMŻA

Łomża was founded in the fourteenth century, supposedly starting with the delimitation of a four-sided market (currently the Old Market Square) and marking out two streets coming out perpendicularly from each corner of the square (currently: Długa, Farna, Rządowa, Kaznodziejska, Radziecka, Woziwodzka, Senatorska, Gielczyńska). The original street and market layout has remained mostly unchanged until this day, currently constituting the historic part of the city. The oldest document that contains the town's name is a so-called 'vogt privilege' from 1400, which mentions Jan Bialek, a burgher from Warsaw, as the administrator of Łomża.

Upon successful incorporation the town received municipal rights on 15 June 1418, granted under the Kulm law by the Duke of Mazovia, Janusz I the Old. The acquired privilege enabled the local authorities to establish a judicial body and build a bathhouse, barber and town scales. It was probably at that time when Łomża received its coat of arms - a running deer. According to the rules of spatial organization applicable at the time, the market square, with its town hall and water well, served as the commerce and communication centre. The successful incorporation and municipal rights Łomża received, together with a number of other privileges it was granted, enabled the town to expand in the coming centuries.

2 STARY RATUSZ

Pierwszy ratusz w Łomży stał na środku placu wytyczonego na przełomie XIV i XV wieku, zwanego później Starym Rynkiem. Był siedzibą władz samorządowych: rady miejskiej i ławy sądowej. Budynek był murowany, jednopiętrowy w kształcie czworoboku, obrócony frontem w stronę rzeki. Na dachu znajdowała się wieżyczka z dzwonkiem i zegarem ozdobiona umieszczonym na niej szczerozłotym herbem miasta (na czerwonym polu złoty jelen w biegu). Do budynku przylegała piętrowa wieża, w której mieściło się więzienie dla przestępców.

Pierwszy ratusz uległ zniszczeniu w XVII wieku. Kolejny budynek ratusza wzniesiono w tym samym miejscu. Rozebrano go definitywnie na początku 1826 roku. Fundamenty ratusza zachowały się do dzisiaj i są oznaczone na płycie rynku przez szare kostki brukowe przed halą targową.

2 THE OLD TOWN HALL

The first town hall in Łomża stood in the middle of a square marked out between the fourteenth and fifteenth century, later called the Old Market Square, and was the seat of the local government: the Town Council and the Magistrates' Bench.

This four-sided, stone building had two floors and was facing the river. There were two towers - one on the roof, with a clock and a bell, adorned with a solid-gold coat of arms of Łomża (a running golden deer on a red field), while the larger tower served as a prison and was adjacent to the main building.

With the first town hall destroyed in the seventeenth century, the second one was built in the same place and was eventually dismantled in the early 1826. The foundations remained to this day and are marked with gray setts on the surface of the square in front of the market hall.

3 NOWY RATUSZ

Od momentu wybudowania do dzisiaj budynek pełni rolę siedziby władz miejskich Łomży.

Piętrowy ratusz w stylu klasycystycznym, usytuowany w północnej pierzei rynku, został wzniesiony w 1823 roku według projektu Aleksandra Groffe. Na przełomie lat 30. i 40. XIX wieku dobudowano

oficyny autorstwa Teodora Seyfrieda, w których mieścił się areszt policyjny i wojskowy. Pod koniec lat 20. XX wieku na wieży ratuszowej zainstalowano zbiornik wyrównawczy na wodę połączony rurociągiem od ratusza do stacji przy ul. Rybaki. W latach 80. XX wieku rozebrano prawą oficynę, a w jej miejsce powstała nowa część ratusza. W 2006 roku wieżę zwieńczono kopułą, która znajdowała się w pierwotnej wersji projektu.

Na ścianie frontowej budynku znajduje się tablica, odsłonięta w 1994 r., upamiętniająca przedwojennego prezydenta Łomży Władysława Świderskiego (1879-1942) wielkiego miłośnika i propagatora historii miasta.

3 THE NEW TOWN HALL

The building has been the seat of the local authorities ever since it was built in 1823.

It is a classicist, two-storey construction designed by Aleksander Groffe and situated on the northern frontage of the main square. Between 1830 and 1840 the town hall was expanded with two annexes, built according to the project by Teodor Seyfried and serving as police and military jail. In the late 1920s a surge tank was installed on the town hall's tower, connected with a pipe to the station in the Rybaki street. The right annex was taken down in the 1980s and replaced with a new part of the town hall. In 2006 the tower was crowned with a dome that was included in the original version of the plan.

The front wall of the building features a memorial, unveiled in 1994 to commemorate Władysław Świdorski, a pre-war president of Łomża, who was a very passionate promoter of the city's history.

4 ZAMEK KSIĄŻĄT MAZOWIECKICH

Określany niekiedy jako dwór książęcy. Znajdował się na północny wschód od ówczesnego miasta na skarpie nad Narwią, pomiędzy dzisiejszymi ulicami Dworną i Senatorską, dawniej prowadzącymi bezpośrednio do dworu. Drewniano-murowany zamek został wzniesiony w latach 1404-1421 za czasów księcia mazowieckiego Janusza I Starszego.

W 1421 roku książę sprzedał go wraz z dochodami z miasta wójtowi Stanisławowi z Łomży.

Po inkorporacji Łomży do Mazowsza w 1526 roku zamek stał się siedzibą królewską. O jego rozbudowę zadbał król Bona i jej syn Zygmunt August, którzy często gościli w Łomży. Król Zygmunt II August zwołał tu m.in. Radę Senatorów w latach 1561-1562. Na zamku przebywała również jego siostra i następczyni tronu Anna Jagiellonka. Według opisu z 1636 r. obok wieży zamkowej znajdowała się studnia i baszta pokryta gontowym dachem. Zamek zaczął popadać w ruinę w XVII wieku. Znacznemu zniszczeniu uległ podczas potopu szwedzkiego.

Najdłużej zachował się budynek zwany skarbcem, w którym do 1824 r. mieściło się Archiwum Akt Ziemi Łomżyńskiej, Wiskiej i Bielskiej.

4 THE CASTLE OF THE DUKES OF MAZOVIA

Sometimes called the duke's manor, it was located on the Narew River bank, north-east of the town, in a place between today's Dworna and Senatorska streets that used to lead directly to the castle. Built in wood and stone, it was erected between 1404 and 1421 during the reign of Janusz I the Old, a duke of Mazovia, who sold it to the mayor Stanisław of Łomżyca together with the entire city's income.

Upon Łomża's incorporation into Mazovia in 1526, the castle became the seat of the royal court. It was expanded due to the efforts of the Queen Bona and her son Sigismund II Augustus, who both frequently visited the city. In 1561-1562 the castle hosted the Council of Senators, summoned by the King Sigismund II. In addition, his sister and successor to the throne, Anna Jagiellon, also used to reside in the stronghold. According to a description from 1636, the castle had a water well located in the vicinity of two neighbouring towers, with one of them fortified and covered with a shingle roof.

The keep started to fall into disrepair in the seventeenth century and was badly damaged during the Swedish invasion, with the longest-standing building being the vault, which until 1824 housed the Archives of Łomża, Wizna and Bielsk.

5 KLASZTOR I KOŚCIÓŁ SIÓSTR BENEDYKTYNEK

Panny Benedyktynki osiedliły się w Łomży 12 czerwca 1628 roku. Fundatorem klasztoru i kościoła był Adam Kossobudzki – wojewoda mazowiecki, starosta łomżyński i wiski.

Pierwszy klasztor został wybudowany w latach 1622-1628 przy kościele NMP i św. Rozesłańców na Popowej Górze, gdzie obecnie mieści się zespół klasztorny Braci Mniejszych Kapucynów. W 1763 roku benedyktynki

odstąpiły klasztor kapucynom, a same przeniósł się na folwark klasztorny na Stokowej Górze, gdzie przebywają do dzisiaj. W tym miejscu najpierw stanął drewniany klasztor i kościół pw. Św. Trójcy i Wniebowzięcia NMP. W latach 1856-1863 wybudowano i konsekrowano nowy murowany kościół, a z czasem oddano do użytku pozostałe budynki klasztorne. W 1931 roku na przykościelnym placu wybudowano kamienną Grotę Matki Bożej z Lourdes, którą można oglądać także dzisiaj. Podczas II wojny światowej zabudowania klasztorne uległy całkowitemu zburzeniu i spaleni. Zostały odbudowane i rozbudowane w latach 1946-1950. W latach 90. XX wieku odbudowano wieżę kościelną.

We wnętrzu świątyni uwagę zwraca otaczany szczególnym kultem obraz Matki Bożej Śnieżnej, który znajduje się w kościele od czasu przybycia benedyktynek do Łomży.

5 THE MONASTERY AND CHURCH OF BENEDICTINE SISTERS

The Benedictine Sisters settled in Łomża on 12 June, 1628. The monastery and church were funded by Adam Kossobudzki, the Voivode of Mazovia and the Starost of Łomża and Wizna.

The first abbey was built between 1622 and 1628 next to the St. Mary's parish church ('Rozesłańców' Church) on the 'Popowa Góra', where the monastic complex of the Friar Minor Capuchins is currently located. In 1763 the Benedictines ceded the building to the brothers and moved to a farmhouse nunnery on 'Stokowa Góra', where they still reside. Initially, the sisters built a wooden monastery and the Holy Trinity Church of B.V.M. Assumption, which was then replaced with a new, stone one, constructed and consecrated between 1856 and 1863. More buildings were added later on, with a Grotto of Our Lady of Lourdes, built next to the church in 1931, still available for visitors to see. The monastic complex, completely burnt and destroyed during the Second World War, was rebuilt and expanded between 1946 and 1950. The church tower was restored in the 1990s.

Inside, one must notice a particularly venerated painting of St. Mary of the Snows, which has been in the church since the Benedictines first arrived in Łomża.

6 KATEDRA

Kościół pod wezwaniem św. Michała Archanioła i św. Jana Chrzciciela wznieiony w latach 1504-1525 jako ostatnia fundacja księżnej mazowieckiej Anny oraz jej synów Janusza III i Stanisława. Od roku 1526 kościół parafialny. Konsekrowany po roku 1531. Pełnił funkcję fary nieprzerwanie do roku 1925, kiedy to został podniesiony do rangi katedry.

Orientowana, późnogotycka świątynia pierwotnie budowana jako bazylika. Po obniżeniu nawy głównej ukończona przez proboszcza Jana Wojsławskiego jako kościół halowy. Na przestrzeni wieków wygląd świątyni podlegał wielokrotnie modyfikacjom architektonicznym w różnych stylach. We wnętrzu możemy podziwiać m.in. późnogotyckie sklepienie gwiaździste nad nawą główną i kryształowe nad nawami bocznymi, renesansowe nagrobki starostów łomżyńskich, obraz Matki Boskiej z XVI w. Górna część fasady przedniej w XVII wieku została zmieniona na barokową.

Do końca XVIII wieku przy farze znajdował się cmentarz parafialny. Obiekt mimo długiej i burzliwej historii dotrwał bez większych zniszczeń do czasów współczesnych. W istotny sposób przyczynił się do tego biskup łomżyński Stanisław Kostka Łukomski, który ocalił świątynię przed wysadzeniem przez wycofujących się z miasta Niemców we wrześniu 1944 r. Dzisiaj Katedra jest najstarszą budowlą w mieście oraz jednym z najstarszych obiektów tego typu w Polsce północno-wschodniej.

6 CATHEDRAL

The St. Michael the Archangel and St. John the Baptist church, constructed between 1504 and 1525, was the last building funded by Anna, the Duchess of Mazovia and her sons, Janusz III and Stanisław. Consecrated in 1531, it served as a parish church from 1526 to 1925, when it was given the status of a cathedral.

Originally designed as a basilica, this east-oriented late-gothic construction had its nave lowered and was finished by the parish priest Jan Wojsławski as a hall church. Its appearance has undergone numerous architectural style modifications throughout the centuries. Inside, the visitors can admire late-gothic stellar and diamond vaults, the former situated over the main aisle and the latter ones over the sides. Moreover, there are renaissance tombstones of the governors of Łomża and a sixteenth century painting of the Virgin Mary. The style of the upper part of the front façade was changed to baroque in the seventeenth century.

A parish cemetery was situated next to the church until the nineteenth century. Despite its long and troubled history, the cathedral still exists today in a mostly undamaged state, due to the significant efforts of the bishop of Łomża, Stanisław Kostka Łukomski, who saved it from being blown up by the retreating Germans in September 1944. Currently, it is the oldest building in our city and one of the oldest cathedrals in north-eastern Poland.

7 KLASZTOR I KOŚCIÓŁ BRACI KAPUCYNÓW

Bracia Mniejsi Kapucyni przybyli do Łomży w roku 1764. Do roku 1772 wzniesiono trójkrzydłowy klasztor. Kościół pod wezwaniem Matki Bożej Bolesnej wybudowano w latach 1788-1789. Konsekracji dokonano w roku 1798. Mur z bramą wjazdową powstał w roku 1815. Wcześniej w tym

miejsu zwanym Księżą lub Popową Górą znajdował się kościół Najświętszej Marii Panny i św. Rozesłańców zbudowany w okresie lokacji, od 1410 roku pierwszy kościół parafialny. Przy nim od XVII wieku siedzibę miały benedyktynki, od których kapucyni odkupili drewniany klasztor.

Jednonawową świątynię zakonnicy zbudowali w stylu toskańskiego baroku. We wnętrzu m.in. przepiękne osiemnastowieczne drewniane ołtarze. Pośród pochowanych w klasztornych katakumbach spoczywa biskup podlaski kapucyn Benjamin Szymański oraz Sabinian Derecki, który 5 sierpnia 1864 towarzyszył w drodze na straconie Romualdowi Trauguttowi. W kościele rokrocznie działa bożonarodzeniowa ruchoma szopka.

Od wschodu do kościoła przylega budynek dawnego kolegium w. Fidelisa z 1925 roku, przygotowującego kandydatów do zakonu. Szkoła istniała do wybuchu II wojny światowej. Na terenie przykościelnym znajdował się pierwszy cmentarz parafialny.

7 THE MONASTERY AND CHURCH OF THE FRIAR CAPUCHINS

The Friar Minor Capuchins arrived in Łomża in 1764, and by 1772 they had completed the construction of a three-winged abbey. The Church of Our Lady of Sorrows was built between 1788 - 1789 and consecrated 9 years later, with a gate and walls surrounding the structure added in 1815. The place was known as 'Księża' or 'Popowa Góra' and used to be the location of the 'Rozesłańców' Church, built at the time of the town's founding, and from 1410 - the first parish church of Łomża. In the seventeenth century the Benedictine sisters settled nearby, residing in a wooden monastery they later sold to the Capuchins.

The one-nave church was built by the Friars in the Tuscan Baroque style, with beautiful eighteenth-century altars inside. Among the people buried in the catacombs of the monastery are the bishop of Podlasie Benjamin Szymański and Sabinian Derecki, who accompanied Romuald Traugutt on his way to execution on 5 August 1864. Every year a nativity scene with moving figures is set up in the church.

On the East the building is adjoined by the former St. Fidelis College, built in 1925, where candidates were prepared to join the Order. The school continued to function until the beginning of the Second World War. Additionally, the first parish cemetery was situated on the church grounds.

8 KOŚCIÓŁ JEZUICKO-PIJARSKO-EWANGELICKI

Budowę murowanego kościoła rozpoczęli jezuici w 1621 roku na miejscu, które znajdowało się wtedy poza granicami miasta. Trójnawową świątynię w stylu barokowym pod wezwaniem św. Stanisława Kostki ukończono dopiero w 1732 roku. Konsekracji dokonano w roku 1739. Kościół posiadał

dwie wysokie wieże - jedną z zegarem, drugą z dzwonami. Był połączony trwałym przejściem z budynkiem kolegium. Usytuowany był frontem do obecnej ul. Rządowej, do 1807 roku Kozięj.

Po likwidacji zakonu jezuitów świątynię na 34 lata (1774-1807) przejęli pijarzy. Do 1851 r. odbywały się w niej nabożeństwa dla młodzieży szkolnej. W 1853 władze carskie przekazały obiekt łomżyńskiej gminie ewangelickiej, która użytkowała go do II wojny światowej. W czasie okupacji Niemcy urządzili w nim skład zboża. Kiedy opuszczali miasto we wrześniu 1944 r. budynek wysadzili w powietrze.

Dzisiaj oprócz śladów ikonograficznych pozostały tylko ukryte pod powierzchnią ziemi fundamenty. Prawdopodobnie w podziemiach świątyni pochowani są jej fundatorzy. Nie przetrwały do dzisiaj również inne, przyległe do kościoła św. Stanisława Kostki od strony zachodniej obiekty jezuickie wraz z kolegium. Po okresie ewangelickim pozostała do dzisiaj zbudowana pod koniec XIX w. pastorówka - Dom Pastora przy ul. Krzywe Koło.

8 THE EVANGELICAL CHURCH OF JESUITS AND PIARS

The construction of this stone, three-nave baroque church of St. Stanisław Kostka was initiated by Jesuits in 1621. Originally located outside the city limits, it was not finished until 1732, with its consecration in 1739. It had two towers - one with a clock and the other with bells, and was permanently connected to a college building. The church faced Rządowa street, known as Kozią prior to 1807.

When the Jesuit monastery was disbanded, the building was taken over by Piaris, who kept it for thirty four years (1774-1807). By 185 the church provided liturgical service for the youth and in 1853 the tsarist authorities gave it to the evangelical community of Łomża, which used it until the Second World War. During the occupation, the building was turned into a grain storehouse by the Germans, who later it blew up as they were leaving the city in September 1944.

Today, the only existing traces are iconography and its foundations hidden underground, where the sponsors of the church are supposed to lie buried. Also, nothing remained of the college and other adjacent Jesuit structures west of the St. Stanisław Kostka church. The Pastor's House, built in the late nineteenth century in Krzywe Koło street, is what was left after the evangelical period.

9 JEZUICKIE KOLEGIUM ŁOMŻYŃSKIE

Jezuici sprowadził do Łomży w roku 1609 proboszcz łomżyński Jan Chociszewski w celu zorganizowania kolegium wraz ze średnią szkołą humanistyczną. Zakonnicy w następnych latach nabyli działkę w północnej części nadnarwiańskiej skarpy, gdzie w 1614 roku w drewnianym budynku otworzyli szkołę.

Status szkoły średniej uzyskała w roku 1644, a murowaną siedzibę na placu przed obecnym II Liceum, w 1735. Łomża dzięki wysokiemu poziomowi nauczania w kolegium stała się ważnym ośrodkiem dydaktycznym i kulturalnym. W latach 1638-1642 doradcą rektora i dyrektorem szkoły był św. Andrzej Bobola. Po kasacie zakonu jezuitów szkołę w latach 1774-1807 prowadzili pijarzy. Uczniem, a następnie profesorem kolegium pijarskiego, był pierwszy rektor Uniwersytetu Warszawskiego – Wojciech Szwejkowski.

Budynek dawnej szkoły jezuickiej został rozebrany na początku XX w. Jedyną pozostałością po nim są ukryte pod ziemią fragmenty fundamentów i część ściany stanowiącej obecnie fragment ogrodzenia II Liceum Ogólnokształcącego.

9 JESUIT SCHOOL IN ŁOMŻA

The Jesuits were brought to Łomża in 1609 by a local parish priest Jan Chociszewski in order to establish a college and a secondary school of humanities. In the following years the order purchased a plot in the northern part of the Narew River bank, where in 1614 they opened a school, which in 1644 received the status of a secondary education institution.

Originally built from wood, in 1735 the school was moved to a stone building, located on the square in front of today's High School No. 1. Owing to the high level of education at the college, Łomża became an important scholarly and cultural centre. St. Andrew Bobola was the rector's advisor and the head of the school from 1638 to 1642. In 1774 -1807, after the Jesuit's monastery was closed, the college was run by the Piarists. One of its students, who later became a teacher there, was Wojciech Szwejkowski, the first rector of the University of Warsaw.

The building of the old Jesuit school was taken down at the beginning of the twentieth century, with the only remains being the underground fragments of its foundations and a wall fragment, which is currently a part of High School No. 2's fence.

SZLAK DZIEDZICTWA GUBERNIALNEGO

1 KASA POŻYCZKOWA PRZEMYSŁOWCÓW ŁOMŻYŃSKICH

Budynek w stylu neobarokowym wzniesiony w latach 1907-1909 według projektu Franciszka Przecławskiego, kierownika Wydziału Budowlanego Rządu Gubernialnego. Oddany do użytku w 1910 roku jako siedziba udzielającej niskoprocentowych pożyczek terminowych Kasy Pożyczkowej

Przemysłowców Łomżyńskich, założonej w 1885 roku przez mieszkańców Łomży i okolic zajmujących się handlem, rzemiosłem lub rolnictwem.

Obiekt nazywany był potocznie bankiem Caberta od nazwiska Edmunda Caberta (1851-1927) kasjera, a później kontrolera tej instytucji. Kasa Przemysłowców w Łomży była jedną z kas działających na terenie zaboru rosyjskiego (obok Warszawy, Radomia, Lublina i Pułtuska), które funkcjonowały co najmniej do wybuchu I wojny światowej. W latach 30. XX wieku część pomieszczeń w budynku kasy przekształcono w apartamenty do wynajęcia. W latach 1939-1941 kamienicę zajęli bolszewicy i przeznaczyli ją na mieszkania dla urzędników. Po II wojnie światowej budynek był siedzibą sądów. Obecnie mieści się tu Sąd Okręgowy.

1 CREDIT UNION FOR ŁOMŻA'S INDUSTRIALISTS

This Neo-Baroque building, constructed in 1907-1909, was designed by Franciszek Przecławski, the head of the General Governorate's Construction Department. It was commissioned for use in 1910 as the office of the Credit Union for Łomża's Industrialists. Offering low-interest loans, the association was established in 1885 by local traders, craftsmen and farmers.

The institution used to be called the Cabert's bank, for Edmund Cabert (1851-1927), a cashier and later its first controller. The Credit Union in Łomża was one of several such associations that continued their operations in the territory annexed by Russia until the beginning of the First World War, with the other ones located in Warsaw, Radom, Lublin and Pułusk. During the 1930s some of the rooms were repurposed as rental apartments. In 1939-1941 the building was taken over by the Bolsheviks who used it as a residence for their clerks. After the Second World War it was the seat of various courts and currently it houses the Regional Court in Łomża.

2 BANK

Obiekt w stylu neorenesansowym wzniesiony w latach 1910 - 1912 według projektu Feliksa Nowickiego. Był siedzibą oddziału Banku Państwa Rosyjskiego. Od momentu wybudowania do dzisiaj budynek zachował pierwotne przeznaczenie. Po II wojnie światowej mieściły się tu:

Narodowy Bank Polski, Polski Bank Inwestycyjny i Kredyt Bank. Obecnie także jest siedzibą banku.

W środku zachowały się sztukaterie sprzed ponad 100 lat oraz klatka schodowa z ozdobnymi poręczami żeliwnymi. Przed budynkiem od 1987 roku znajduje się pomnik autorstwa Magdaleny Winiarskiej-Gotowskiej przedstawiający popiersie jej ojca, prof. Bohdana Stefana Winiarskiego (1884-1969) absolwenta Gimnazjum Męskiego w Łomży, wybitnego prawnika, profesora Uniwersytetu w Poznaniu, sędziego i przewodniczącego Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze. W okresie II wojny światowej pełnił funkcję prezesa Banku Polskiego przy Rządzie RP w Londynie.

2 BANK

Built in 1910-1912, this Neo-Renaissance building was designed by Feliks Nowicki and used to be a branch of the Bank of Russia. Since then it has invariably served as a seat for banks, after the Second World War housing the National Bank of Poland, the Polish Investment Bank and the Kredyt Bank. Currently it is also a bank. Inside, one can find original, over a century-old mouldings and a staircase with cast-iron railings.

In front of the building there is a bust of prof. Bohdan Stefan Winiarski (1884-1969), a graduate of the Middle School for Boys, exceptional lawyer, professor of the University of Poznań, judge and president of the International Court of Justice in The Hague. During the Second World War he was the head of the Bank of Poland, appointed by the Polish Government in London. Built in 1987, the statue was designed by his daughter, Magdalena Winiarska-Gotowska.

3 BANK DLA HANDLU I PRZEMYSŁU

Budynek wzniesiony przed wybuchem pierwszej wojny światowej. Łomżyński oddział Banku został zatwierdzony w 1912 roku na podstawie statutu warszawskiego z 1909 roku. Najprawdopodobniej do 1914 roku nie rozpoczął wydawania pożyczek. Wznowił działalność w dwudziestoleciu międzywojennym jako jeden z ponad dziewięćdziesięciu oddziałów Banku

dla Handlu i Przemysłu, działających na terenie II Rzeczypospolitej. W latach 30. XX wieku w budynku banku działała Komunalna Kasa Oszczędności, którą zorganizował ojciec znanej aktorki Hanki Bielickiej (1915-2006). Romuald Jan Bielicki po 1918 roku zasiadał w Radzie Miasta, był też posłem na Sejm I kadencji (1922-1927). Do września 1939 roku pracował w Sądzie Okręgowym w Łomży.

Podczas II wojny światowej w budynku działała niemiecka kasa oszczędności. Po 1945 roku władze miasta podjęły decyzję o wznowieniu działalności polskiej kasy oszczędnościowej. Obecnie mieści się tu bank komercyjny.

3 BANK FOR TRADE AND INDUSTRY

It was built before the Second World War in Łódź to serve as the seat of a local bank, approved in 1912 under the Warsaw statute of 1909. It supposedly did not start issuing loans until 1914. The bank was reopened in the interwar period as one of over 90 branches of the Bank for Trade and Industry operating in the Second Republic of Poland. One of its founders was Roman Jan Bielicki, the father of a famous Polish actress Hanka Bielicka (1915-2006). After 1918 he was a city councillor and a member of the Parliament of the first term (1922-1927). He worked in the Regional Court in Łódź until September 1939.

During the Second World War the building served as the seat of a German savings fund, but after 1945 the local authorities decided to reinstate the former Polish bank. Currently, it is used by a private bank.

4 PAŁAC GUBERNATORA

Budynek wzniesiony po 1867 roku, kiedy Łomża została stolicą guberni łomżyńskiej, a tym samym siedzibą władz gubernialnych. Znajdował się przy ówczesnym placu Sobornym, wytyczonym w okresie budowy sąsiadującej z pałacem cerkwi prawosławnej. Na przełomie XIX i XX wieku jednym z rezydentów pałacu był baron Siemion Mikołajewicz Korf, który szczególnie dbał o rozwój gospodarczy i kulturalny guberni łomżyńskiej i jej stolicy. Ostatnim gubernatorem w Łomży (do 1917 roku) był Siemion Pawłowicz Papudogło.

W 1923 roku Kościół katolicki odkupił budynek od osób prywatnych. Po rozbudowaniu obiekt został siedzibą Wyższego Seminarium Duchownego w Łomży. W latach 1967–1975 przeprowadzono generalny remont gmachu seminaryjnego. W 1981 roku podjęto prace mające na celu jego rozbudowę, które zakończono w 1994 roku. Na dziedzińcu seminaryjnym stoi pomnik Papieża Jana Pawła II autorstwa prof. Gustawa Zemły, upamiętniający

4 GOVERNOR'S PALACE

It was built after 1867, when Łomża became the capital of the governorate and the seat of its authorities. The building was located near Soborny square, as it was then called, which was laid out during the construction of the Orthodox church neighbouring the palace. One of its residents between the nineteenth and twentieth centuries was Baron Siemion Mikołajewicz Korf, who greatly fostered economic and cultural development of the governorate and its capital. The last residing governor in Łomża (until 1917) was Siemion Pawłowicz Papudogło.

In 1923 the Catholic Church bought the palace from its private owners and later expanded it, making the building the seat of the Theological Seminary in Łomża. From 1967 to 1975 it underwent extensive renovation and was further developed between 1981 - 1994. There is a statue of John Paul II located on the school's courtyard.

5 SOBÓR ŚW. TRÓJCY

Parafia prawosławna w Łomży powstała w 1834 roku, ale dopiero po utworzeniu guberni łomżyńskiej w 1867 roku zapadła decyzja o budowie murowanej sobornej cerkwi. Kamień węgielny położono 1 lipca 1873 roku. Plac na którym wzniesiono cerkiew, nazwano pl. Sobornym (od 1917 roku – pl. Henryka Sienkiewicza, a od 1989 r. – pl. Papieża Jana Pawła II).

Cerkiew została poświęcona 1 października 1877 roku. Świątynia w stylu eklektycznym była trzynawowa, z dwiema ośmiobocznymi wieżami, z których jedna była wieżą dzwonową. Na przeciwległych bokach nawy głównej umieszczono cztery mniejsze wieżyczki z kopułami (dziś nieistniejące). W 1917 roku budynek został przemianowany na kościół garnizonowy. Następnie przejęty przez Kościół katolicki i przystosowany do potrzeb kościoła filialnego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Obecnie jest kościołem rektoralnym. We wnętrzu do dziś zachowała się polichromia z końca XIX wieku wykonana przez Pawła Jakowlewa oficera 13 Bielezierskiego Pułku Piechoty. Polichromia z łomżyńskiej świątyni przypomina malowidła zdobiące wnętrze Soboru Chrystusa Zbawiciela w Moskwie.

5 HOLY TRINITY ORTHODOX CHURCH

The Orthodox parish in Łomża was created in 1834, but the decision to build a stone church was taken only after establishing the governorate of Łomża in 1867. The cornerstone was laid on 1 July 1873 on Soborny square (from 1917 called Henryka Sienkiewicza square and since 1989 - Papieża Jana Pawła II square). The church was consecrated on 1 October 1877. It was built in an eclectic style, with three aisles and two octagonal towers, one of which was a bell tower. There also used to be four smaller towers with domes, placed on the opposite sides of the main nave. In 1917 it became a garrison church and was later taken over by the Catholic Church and repurposed for the needs of the filial church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary. Currently it is a rectoral church. Inside one can still see 19th-century polychrome, made by Paweł Jakowlew, an officer of the 13th Bielezierski Infantry Regiment. It resembles the paintings adorning the interior of the Cathedral of Christ the Saviour in Moscow.

6 GIMNAZJUM MĘSKIE

Rosyjskie rządowe Gimnazjum Męskie w Łodzi istniało w latach 1862-1915. Do końca XIX wieku mieściło się w zespole dawnych zabudowań jezuickich. Nowy budynek (dzisiaj siedziba II Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Konopnickiej) oddano na potrzeby szkoły w roku 1900. Zrealizowano go, wg projektu architekta Feliksa Nowickiego, w stylu neorenesansowym. Do 1906r., kiedy powstała Prywatna Handlowa Szkoła Męska, Gimnazjum było jedyną szkołą średnią w Łodzi.

Wśród uczęszczających do szkoły w trudnych latach zaboru, zasłużonych w przyszłości dla regionu i kraju, były m.in.: takie wybitne postacie jak Bohdan Winiarski (profesor prawa, poseł na sejm II RP, sędzia Trybunału Sprawiedliwości w Hadze) i Adam Chętnik (etnograf, muzealnik, poseł na sejm II RP). Gimnazjum przestało funkcjonować w 1915 roku po wkroczeniu Niemców do Łodzi. W latach między-wojennych, w budynku mieściło się Gimnazjum Żeńskie. Po II wojnie światowej obiekt użytkowany jest przez szkoły.

6 MIDDLE SCHOOL FOR BOYS

The Russian government Middle School for Boys in Łódź operated from 1862 to 1915. Until the end of the nineteenth century it was located in the old Jesuit building complex. The new building (currently housing the Maria Konopnicka High School No. 2) was commissioned for school use in 1900. It was designed by Feliks Nowicki in the Neo-Renaissance style. Until the Private Commerce School for Boys was established in 1906, the Middle School was the only institution for secondary education in Łódź. Counted among its graduates, attending the school during the difficult times of the partitions, were such prominent figures, distinguished for their later contribution to both the region and the country, as Bohdan Winiarski (professor of law, MP in the Second Polish Republic, a judge of the International Court of Justice in The Hague) and Adam Chętnik (ethnographer, museologist, MP in the Second Polish Republic). The school was closed when German troops entered Łódź in 1915. In the interwar period the building housed a Middle School for Girls, and after the Second World War it was used by other schools.

7 SZPITAL ŚW. DUCHA

W I połowie XIX wieku pod przewodnictwem Stanisława Kisielnickiego, właściciela majątku Korzeniste, zawiązał się w Łodzi komitet budowy nowej siedziby szpitala. Inicjatywę wsparł finansowo również gubernator łódzki Reinhold W. Essen.

W roku 1886 obiekt w stylu neoklasycystycznym, zaprojektowany przez architekta łódzkiego Feliksa Nowickiego, oddano do użytku.

W okresie międzywojennym w szpitalu działał m.in. oddział chirurgiczny, ginekologiczny, wewnętrzny, położniczy, przychodnia okulistyka, apteka, kaplica.

Po II wojnie światowej przed gmachem usunięto figurę Matki Boskiej, a w 1955 roku patronem szpitala została Helena Wolf — lekarka Armii Ludowej. W istniejącym do dziś budynku, szpital funkcjonował do roku 1965, kiedy przeniesiony został do nowego obiektu przy ulicy Marii Skłodowskiej-Curie. W następnych latach w budynku mieściła się szkoła pielęgnarska, a obecnie Akademicki Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych przy Państwowej Wyższej Szkole Informatyki i Przedsiębiorczości w Łodzi.

7 HOSPITAL OF HOLY SPIRIT

The committee for the construction of the new hospital was formed in the first half of the nineteenth century in Łódź and led by the owner of the Korzeniste estate, Stanisław Kisielnicki. Moreover, the initiative received financial support from Reinhold W. Essen, the governor of Łódź. The building, designed in the Neoclassical style by a local architect Feliks Nowicki, was commissioned for use in 1886. In the interwar period the hospital had surgery, gynaecology, internal medicine and maternity wards, as well as an ophthalmological clinic, pharmacy and a chapel. The Virgin Mary figurine standing in front of the building was removed after the Second World War, and in 1955 the hospital received the name of Helena Wolf, a medical officer in the Home Army. In 1965 the facility was moved to Marii Skłodowskiej-Curie street. The original building still stands, and in the following years it housed a nursing school. Currently, it is used by the Academic Secondary School Complex of the University of Applied Sciences in Łódź.

8 GIMNAZJUM ŻEŃSKIE

Budynek obecnego I Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki na siedzibę rosyjskiego Gimnazjum Żeńskiego oddano do użytku w roku 1914. Wczesnomodernistyczny obiekt zaprojektował architekt guberni łomżyńskiej Feliks Nowicki. Była to jedna z ostatnich inwestycji władz zaborczych w Łomży. Gimnazjum Żeńskie w Łomży powstało w 1882 roku, wcześniej od 1869 działało progimnazjum.

Przed wprowadzeniem się do nowej siedziby przy ul. Adamowskiej (dzisiaj Bernatowicza), szkoła funkcjonowała w kamienicy na rogu ulic Sienkiewicza i Dwornej. W 1915 roku, wraz z opuszczeniem miasta przez zaborcę, Gimnazjum przestało istnieć.

Po odzyskaniu niepodległości, w roku 1918, utworzono Gimnazjum Żeńskie, które otrzymało siedzibę w budynku dawnego Gimnazjum Męskiego przy pl. Kościuszki. Na patronkę wybrano Marię Konopnicką. W obecnym budynku przy ul. Bernatowicza w okresie międzywojennym funkcjonowało Gimnazjum Męskie, które przyjęło imię Tadeusza Kościuszki. Po II wojnie światowej nieprzerwanie budynek związany jest ze szkolnictwem.

8 MIDDLE SCHOOL FOR GIRLS

The building, which currently houses the Tadeusz Kościuszko High School No. 1, was commissioned for the use of the Middle School for Girls in 1914. It was designed in the Early-Modernistic style by Łomża governorate's architect Feliks Nowicki, as one of the last investments of the occupant authorities. The school was established in 1882 in the place of a Lower Middle School that had operated there from 1869.

It used to be located in a tenement building at the corner of Sienkiewicza and Dworna streets, before it was moved to its new premises in Adamowska street (currently Bernatowicza St.). The school was closed in 1915 when the invaders left the city.

After Poland regained its independence in 1918, the Middle School for Girls was reopened in the building in Kościuszki Sq., formerly occupied by the Middle School for Boys. It was given the name of Maria Konopnicka, whereas the school for boys that used to be located in Bernatowicza street in the interwar period was named after Tadeusz Kosciuszko. After the Second World War the building has been used for educational purposes.

9 KINO MIRAGE

Usytuowane było wzdłuż obecnej ul. Wojska Polskiego (wówczas ul. Szosowej), naprzeciw pl. Pocztowego, frontem zwrócone do pl. Kościuszki (do 1917 roku – Nowego Rynku). Jego budowa rozpoczęła się w 1910 r. staraniem doktora Rudolfa Bebera, który wydzierżawił od magistratu działkę pod budowę iluzjonu otwartego w grudniu tego samego roku. Oprócz projekcji filmów odbywały się w nim, m.in. odczyty naukowe organizowane przez oddział Towarzystwa Krajoznawczego.

W latach 20. XX wieku budynek nabył za kwotę 3 tys. dolarów łomżyński Żyd Moszek Budnik. Przed II wojną światową kino Mirage konkurowało o widzów z kinem Reduta, zwanym kinem Czochańskiego, znajdującym się po drugiej stronie Szosy Ostrołęckiej (dzisiejszej ul. Wojska Polskiego). Obecnie w tym miejscu działa Kino Millenium (od 1958 roku). Natomiast kino Mirage niedługo po zakończeniu II wojny światowej zostało rozebrane, a jego cegły wykorzystano do budowy Domu Partii. Obecnie w budynku mieści się Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli.

9 MIRAGE CINEMA

The building used to be located opposite Pocztowy sq. in Wojska Polskiego street (formerly Szosowa street), and was facing Kościuszki sq. (up to 1917 known as Nowy Rynek). Its construction began in 1910 thanks to the efforts of dr Rudolf Beber, who had leased a plot from the magistrate in order to build a cinema there. It was opened in December of the same year, and apart from showing films, it also served as a premises for scientific lectures organized by a branch of a Sightseeing Society. In 1920s the building was sold for 3000 dollars to a local Jew Moszek Budnik. Before the Second World War Mirage competed with the Reduta cinema, known as Czochański's cinema, located on the other side of Szosa Ostrołęcka street (today - Wojska Polskiego street) in the place where the Millenium cinema is currently situated (since 1958). Shortly after the war the Mirage's building was demolished and its brick were used to construct a Party's House. Currently it is a Teacher Training Centre.

10 SZPITAL WOJSKOWY

Wybudowany w stylu neorenesansowym pod koniec XIX wieku według projektu Feliksa Nowickiego. Przed I wojną światową służył pułkom carskim stacjonującym w Łomży. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę (1918), wykorzystywany na potrzeby dowództwa 18 Dywizji Piechoty, która miała swoją siedzibę w piętrowej kamienicy po drugiej stronie ulicy (obecnie Polowa 53). W tymże budynku w okresie II wojny światowej działało NKWD.

Od 1945 roku w poszpitalnym budynku mieściła się siedziba władz powiatowych, a od 1975 roku, kiedy Łomża została miastem wojewódzkim - siedziba wojewody łomżyńskiego, o czym informuje pamiątkowa tablica wmurowana w ścianę budynku. Przez pewien czas mieściło się tu biuro Zarządu Oddziału Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Łomżyńskiej (w 2012 roku przeniesione do kamienicy przy ul. Sienkiewicza 8). Obecnie budynek jest własnością prywatną.

10 MILITARY HOSPITAL

Designed by Feliks Nowicki in the Neo-Renaissance style, the hospital was built in the late nineteenth century. Before the First World War it was used by the Tsar's regiments stationed in Łomża. After Poland regained its independence (1918), it served the needs of the command of the 18th Infantry Division, quartered in a two-story tenement house on the other side of the street (currently 53 Polowa street), which was later used as the NKVD's headquarters during the Second World War.

From 1945 the former hospital building served as the seat of district authorities, and with Łomża becoming a voivodship city in 1975, it became the office of the voivode. All this can be learnt from a commemorative plaque mounted on the building's wall. The board of the Friends of Łomża Region Society's branch used to be located here, before it was moved in 2012 to a tenement house in 8 Sienkiewicza street. Currently the building is a private property.

11 DOM POMOCY SPOŁECZNEJ

Wzniesiony jako przytułek dla starców przez miejscowe Towarzystwo Dobroczynności w 1893 roku na działce ofiarowanej przez Juliusza Kisielnickiego właściciela dóbr Kisielnica pod Łomżą. We wrześniu 1898 r. w budynku odbyła się Wystawa Starożytności i Sztuk Pięknych, na której zaprezentowano, m.in. malarstwo oraz zbiory historyczne i archeologiczne związane z Łomżą i regionem. Przytułek prowadziły siostry miłosierdzia, które do Łomży przybyły w 1900 roku. Sześć lat później w jego pobliżu wybudowano oficynę z przeznaczeniem na ochronkę dla dzieci z ubogich rodzin. W 1926 roku poświęcono kamień węgielny pod budowę trzeciego budynku, w którym mieściła się sala zebrania Stowarzyszenia Dzieci Maryi. Przed 1939 rokiem przytułek mógł przyjąć około 60 pensjonariuszy. Podczas II wojny światowej prowadzono dotychczasową działalność, ale bez siostr miłosierdzia, które okupant zmusił do opuszczenia przytułku (siostry powróciły dopiero w 1953 roku).

W okresie PRL-u budynek przeznaczono dla dorosłych, dzieci i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie. W 1993 roku nastąpiła rozbudowa i modernizacja Domu Pomocy Społecznej zakończona ostatecznie dziesięć lat później.

11 NURSING HOME

It was built in 1893 as an asylum for the elderly by a local Charitable Society on a plot of land donated by Juliusz Kisielnicki – the owner of the Kisielnica estate near Łomża. In September 1898 the building hosted an Ancient and Fine Arts Exhibition that presented, among other things, paintings as well as historical and archeological collections connected with the region of Łomża. The asylum was run by the sisters of mercy, who came to the city in 1900 and six years later created an orphanage, located in an outbuilding they had constructed next to the asylum. The third building, with a meeting room for the members of the Children of Mary Association, had its cornerstone blessed in 1926. By 1939 the asylum could accommodate around 60 residents, and although it continued to operate during the Second World War, it did so without the sisters of mercy, who had been driven out by the invader (they returned in 1953). During the period of the Polish People's Republic the building was repurposed for the needs of adults, children and mentally disabled teenagers. Between 1993-2003 the nursing home was further expanded and modernized.

12 WIEZIENIE GUBERNIALNE

Wybudowane w latach 1891-1892 roku według projektu Feliksa Nowickiego obejmowało obszar ponad 4000 m². Kompleks więzienny złożony z kilku budynków z czerwonej cegły, otoczonych murem ze strażnicami zaliczono, na początku XX wieku do najnowocześniejszych tego typu placówek na terenie Królestwa Polskiego.

Pierwszym naczelnikiem więzienia był Henryk Maciejewski, późniejszy prezydent miasta Łomży. Oprócz skazańców kary odbywali tu więźniowie polityczni. Swoją funkcję więzienie pełniło do 1944 roku. Część obiektu została zniszczona w czasie działań wojennych, a część wysadzili wycofujący się z miasta Niemcy. Na początku lat 50. XX wieku podejmowano próby odbudowania i ponownego uruchomienia więzienia, co jednak nie powiodło się. Do dzisiaj zachowały się trzy budynki: administracyjny z bramą wjazdową (dziś siedziba Szkoły Muzycznej) i dwa niewielkie pomocnicze. W jednym z nich mieści się Archiwum Państwowe, oddane do użytku w 1952 r. staraniem Donaty Godlewskiej, a w drugim - lokale mieszkalne. Na pozostałym obszarze powięziennym powstały budynki mieszkalne.

12 GOVERNORATE PRISON

Designed by Feliks Nowicki, the prison was built between 1891-1892 and covered the area of 4000 m². Comprised of several red-brick buildings surrounded with a wall with guard towers, it was considered as one of the most modern penitentiary facilities of the early twentieth century in the Kingdom of Poland. The prison's first warden was Henryk Maciejewski, who later became the president of Łomża. It operated until 1944, with regular inmates, but also political prisoners serving their sentence there. The building was partly destroyed as a result of military operations, with one section blown up by retreating German troops. In the early 1950s there were attempts to rebuild and reinstate the prison, but they remained unsuccessful. Only three buildings still stand today: an administrative one with a front gate (currently a music school), and two smaller, auxiliary buildings. One of them is a block of flats now, and the other houses a State Archive, created in 1952 owing to the efforts of Donata Godlewska. The rest of the former prison grounds have become a residential area.

14 RZEŻNIA MIEJSKA

Jej budowa zakończyła się w 1905 roku. Kompleks zabudowań składał się z rzeźni, budynku administracyjnego, w których mieściły się kancelaria i pomieszczenia mieszkalne oraz z budynków gospodarczych. Zarówno budynek główny, jak i administracyjny zostały wybudowane w stylu ceglany, charakterystycznym dla drugiej połowy XIX i początku XX w. W czasie I wojny światowej w zachowanym budynku głównym stacjonowała żandarmeria wojskowa, natomiast część administracyjna uległa całkowitemu spaleni. Po odbudowaniu kompleksu w latach 1929-1934 przywrócono mu pierwotne przeznaczenie. Przed wybuchem II wojny światowej obok głównego budynku rzeźni stały dwa budynki magazynowe i jeden gospodarczy. Budynek dla pracowników rzeźni nazywany był przez mieszkańców Łomży „domkiem doktora” (od lekarza weterynarii Aleksandra Kusio). Rzeźnia funkcjonowała do początku lat 70. XX wieku. Od 2006 roku w budynku głównym mieści się restauracja.

14 ABBATOIR

Built in 1905, the complex consisted of a slaughterhouse, an administrative building with a chancellery and living quarters, and outhouses. Both the main and administrative buildings were made of bricks, a characteristic feature of the late 19th and early 20th centuries. The slaughterhouse still stands today and during the First World War was used to quarter military police. The administrative building, however, was completely destroyed by fire. The complex was rebuilt between 1929-1934 to again serve its original purpose. Before the Second World War there were two warehouses and one utility building located next to the slaughterhouse. The building for the employees was called the 'doctor's house' by the citizens of Łomża (named after Aleksandr Kusio, a veterinarian). The abattoir was closed in the early 1970s and since 2006 the main building has been used as a restaurant.

1 WIELKA SYNAGOGA

Początki obecności Żydów w Łodzi sięgają końca XV wieku. Jednak dopiero po zniesieniu zakazu osiedlania się, w I poł. XIX wieku, zaczynają na stałe przebywać w mieście. Zostaje wtedy pobudowana drewniana synagoga. W II poł. XIX wieku gmina zgromadziła środki na postawienie synagogi murowanej. Po zakupieniu parceli na rogu ulicy Senatorskiej i Giełczyńskiej, w 1879 roku rozpoczęto jej budowę. W czasie 60 lat funkcjonowania stanowiła ona centralne miejsce w życiu społeczności żydowskiej w Łodzi, a od lat 30. XX wieku stała się m.in. ośrodkiem wspierającym osadnictwo żydowskie w Palestynie. Podczas II wojny światowej została całkowicie zniszczona. Ulica Senatorska, przy której znajdowała się Wielka Synagoga oraz inne ważne instytucje, przez samych Żydów nazywana była ulicą Bożniczą.

1 GREAT SYNAGOGUE

Although the first Jews came to Łódź in the late 15th century, it wasn't until the settlement ban was lifted in the first half of the 19th century, as they became permanent residents of the city. It was at that time when a wooden synagogue was built. With the commune collecting enough money and buying a plot of land at the corner of Senatorska and Giełczyńska streets, the construction of a stone synagogue began in 1879. Throughout its 60 years of existence, it was a central place for the Jewish community. Additionally, in 1930s it became a support centre for the Jews settling in Palestine. The building was completely destroyed during the Second World War. Senatorska street, where the synagogue and other important institutions were located, was called Bożnicza street by the Jews.

2 GETTO

W czerwcu 1941 roku, po ataku III Rzeszy na ZSRR, Niemcy przystąpili w Łodzi do „rozwiązania kwestii żydowskiej”. W lipcu wydano nakaz noszenia przez Żydów żółtych łat naszytych na ubranie. 12 sierpnia 1941 r. utworzono getto (w obrębie ulic: Zatylniej, Senatorskiej, Rybaki, Żydowskiej, Zielonej). Powołano Judenrat i policję żydowską. Do getta zwożono również Żydów z okolicznych miejscowości. W szczytowym momencie znajdowało się w nim kilkanaście tysięcy osób. W latach 1941-1942 wielokrotnie dokonywano na jego mieszkańcach masowych mordów w podłom-żyńskim Giełczynie. W nocy z 1 na 2 listopada 1942 roku rozpoczęto likwidację getta, przenosząc co najmniej 7000 osób do obozu przejściowego w Żambrowie, skąd w styczniu 1943 roku wywieziono ich do obozów zagłady.

2 GHETTO

When in 1940 the III Reich attacked the USSR, Germans proceeded with 'solving the Jewish question' in Łódź. In July Jews were made to wear a yellow patch sewn onto their clothing. The ghetto, located in the area of Zatylna, Senatorska, Rybaki, Żydowska and Zielona streets, was established on 12 August 1941, following the creation of Judenrat and the Jewish police force. With the Jews from neighbouring towns and villages also brought in, the number of people in the ghetto reached several thousand at its peak. Between 1941-1942 there were numerous mass executions of its inhabitants, carried out in nearby Giełczyn. The liquidation of the ghetto began at night on 1 November 1942, with at least 7000 people transported to a temporary camp in Żambrow, from which they were taken to death camps in January 1943.

3 SZPITAL ŻYDOWSKI

Szpital żydowski przy ulicy Senatorskiej pierwotnie mieścił się w drewnianym budynku. Pod koniec XIX wieku pobudowano murowaną siedzibę. Znajdował się między Wielkim Bejt Midraszem (domem modlitwy i nauki) a Talmud Torą (szkołą elementarną). W szpitalu działał m.in. oddział chirurgiczny, okulistyczny, położniczy, zakaźny. Pracowała w nim wysoko wykwalifikowana i niezwykle zaangażowana kadra. Z usług szpitala korzystała również chrześcijańska część mieszkańców. W latach 1941-1942 znajdował się na terenie getta. Zakończył działalność wraz z jego likwidacją. Budynek częściowo przetrwał II wojnę światową. Po wojnie wyremontowano go i zaadaptowano na potrzeby szkoły. W latach siedemdziesiątych dodano trzecią kondygnację. Obecnie siedziba III Liceum Ogólnokształcącego.

3 JEWISH HOSPITAL

Originally built in wood, the Jewish hospital in Senatorska street was moved to a bricked building at the turn of the nineteenth and twentieth centuries. Situated between the Great Beit Midrash (the house of prayer and study) and the Talmud Torah (elementary school), the hospital had such wards as surgery, ophthalmology, maternity and infectious diseases, employing highly qualified and dedicated staff. It was also used by the Christian citizens of Łódź. Between 1941-1942 the hospital was incorporated into the ghetto and was closed upon its liquidation. After the Second World War the largely-destroyed building was renovated and converted into a school, with a second floor added in 1970s. Currently, it houses the High School No. 3.

4 WIELKA JESZIWA

Uczelnia talmudyczna dla absolwentów żydowskich szkół elementarnych. Jej ukończenie dawało możliwość zostania rabinem. Siedziba Wielkiej Jesziwy łomżyńskiej przy ulicy Projektnej (później Jana z Kolna), wówczas biegnącej od ulicy Dwornej do ulicy Woźniowskiej, powstała w 1889 roku.

Uczelnia należała do największych i najslawniejszych w Królestwie Polskim, jej absolwenci obejmowali stanowiska rabinów w wielu polskich miastach. W latach 20. XX wieku założyciel jesziwy, rabin Eliezer Szulewicz, w osadzie Petach Tikwa w Palestynie, założył filię uczelni łomżyńskiej. W Łomży jesziwa zakończyła działalność w wyniku II wojny światowej. W miejscu dawnej siedziby znajdują się prywatne posesje i korty tenisowe III Liceum Ogólnokształcącego.

4 GREAT YESHIVA

A Talmud academic institution for the graduates of Jewish elementary schools, allowing them to become a rabbi. Built in 1889, the Great Yeshiva of Łomża was located in Projektna street (later known as Jana z Kolna st.), which connected Dworna and Woźniowska streets. It used to be one of the largest and most renowned schools in the Kingdom of Poland, with its graduates assuming the position of a rabbi in many Polish cities. In 1920s a rabbi Eliezer Szulewicz, the founder of the great yeshiva in Łomża, opened its branch in Petach Tikwa, a settlement in Palestine. The school was closed down with the coming of the Second World War, and its grounds are currently occupied by private properties and tennis courts of the High School No. 3.

5 2 NOWY CMENTARZ ŻYDOWSKI

Cmentarz przy ulicy Bocznej i Wąskiej założono w 1892 roku, gdy zaniechano pochówków na starym cmentarzu żydowskim przy ulicy Rybaki. Był czynny do utworzenia przez Niemców getta w 1941 roku. W latach 20. XX wieku wybudowano, zachowany do dziś, dom przedpogrzebowy. Do czasów współczesnych przetrwało ponad 500 nagrobków. Macewy są bogato zdobione piękną ornamentyką i różnorodną symboliką. Na cmentarzu został pochowany, zmarły w Łomży w 1918 roku, Abraham Icchak Kamiński – założyciel stałego teatru żydowskiego w Warszawie. W 1992 roku cmentarz odwiedził prezydent Izraela Chaim Hercog, którego przodkowie pochodzili z Łomży. Obecnie terenem cmentarza opiekuje się Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego w Polsce oraz Fundacja Na Rzecz Żydowskiego Cmentarza w Łomży.

5 2 NEW JEWISH CEMETERY

It was founded in 1892 in Boczna and Wąska streets, when the old Jewish cemetery in Rybaki street was closed for burial, and functioned until Germans created a ghetto in 1941. A funeral home, built in 1920s, and 500 tombstones have been preserved to this day. The matzevahs are richly decorated with an array of beautiful ornaments and symbols. The cemetery is the resting place for the founder of the first permanent Jewish theatre in Warsaw, Abraham Icchak Kamiński, who died in Łomża in 1918. In 1992 the cemetery was visited by the president of Israel, Chaim Hercog, whose ancestors came from Łomża. Currently the area is looked after by the Foundation for the Preservation of Jewish Heritage and the Foundation for the Jewish Cemetery in Łomża.

3 6

STARY CMENTARZ ŻYDOWSKI

Cmentarz powstał między obecnymi ulicami Rybaki i Wozniowska w 1820 r. Najstarsza macewa zachowana do dzisiaj pochodzi z 1822 r. Pochówków dokonywano na nim do roku 1892, kiedy założono nowy cmentarz przy ulicy Bocznej. Na starym cmentarzu do dzisiaj przetrwało około 150 nagrobków, wśród nich macewa pierwszego rabina gminy Szlomo Zelmana. Na wielu z nich możemy podziwiać wspaniałą ornamentykę. W latach 1941-1942, w czasie istnienia getta, ponownie wykorzystywano do pochówków. Zrujnowany podczas II wojny światowej, na nowo odtworzony w okresie powojennym. W roku 1992 cmentarz odwiedził ówczesny prezydent Izraela Chaim Herzog, którego ojciec i dziadek urodzili się w Łodzi. Obecnie miejsce znajduje się pod opieką władz miejskich.

6 3

OLD JEWISH CEMETERY

The cemetery was created in 1820 between today's Rybaki and Wozniowska streets, with the oldest remaining matzevah dating back to 1822. It was open for burial until a new cemetery was founded in 1892 in Boczna street. Around 150 tombstones, many of which beautifully ornamented, can still be seen today, including the matzevah of the commune's first Rabbi, Szlomo Zelman. The cemetery was reopened in times of the ghetto, between 1941-1942. Destroyed during the Second World War, it was renovated in the postwar period. In 1992 the cemetery was visited by the president of Israel, Chaim Herzog, whose father and grandfather came from Łódź. Currently the site is looked after by the local authorities.

7

ULICA ŻYDOWSKA

Najstarsza wzmianka o ulicy Żydowskiej pochodzi z 1515 roku. W tym okresie zamieszkiwana była prawdopodobnie przez pojedynczych Żydów. Po wprowadzeniu w II poł. XVI wieku zakazu osiedlania się Żydów w Łodzi, ludność żydowska zaczęła zamieszkiwać osadę rybacką nad rzeką, którą ulica Żydowska łączyła z miastem. W I poł. XIX wieku osadę włączono w granice miasta (obecnie ul. Rybaki). Szczególnie intensywny rozwój życia wokół ulicy nastąpił w okresie międzywojennym. W tym czasie zamieszkiwali ją zarówno Żydzi, jak i chrześcijanie. Ulica dochodziła do rzeki, u jej końca znajdowała się nadnarwiańska plaża nazywana „plażą żydowską”. Po II wojnie światowej wraz ze społecznością żydowską zniknął wielokulturowy charakter ulicy, o którym przypomina jedynie zachowana do dziś nazwa.

7

ŻYDOWSKA STREET

The oldest record of Żydowska street dates back to 1515, with probably only a handful of Jews living there at the time. In the second half of the 16th century, when they were forbidden to settle in Łódź, Jewish people began to inhabit a fishing settlement by the river, connected with the town via Żydowska street. In the first half of the 19th century the area was incorporated into the city limits (currently Rybaki street). The street flourished during the interwar period, when it was inhabited by both Jews and Christians. It led to a beach located by the Narew River, called the „Jewish beach”. With the Jewish community disappearing after the Second World War, the street lost its multicultural character, which today is only remembered thanks to the remaining name.

1 ZABYTKOWY ZESPÓŁ CMENTARZY

Cmentarz przy ulicy Mikołaja Kopernika został założony w roku 1801. W okresie zaboru pruskiego wytyczono poza miastem grzebalną część katolicką i ewangelicką. W latach trzydziestych XIX wieku powstała część prawosławna. W roku 1838 wybudowano murowaną kaplicę katolicką, w 1844 - ewangelicką, a w 1910 - prawosławną. W 1858 roku oddano do użytku dom przedpogrzebowy.

Jeszcze w I poł. XIX wieku cmentarz zaczęto ogradzać murem. W 1879 r. zbudowano bramę neogotycką prowadzącą do części katolickiej i neoromańską - do części ewangelickiej. Po II wojnie światowej wykorzystywany tylko do pochówków katolickich.

Nekropolia należy do najstarszych w Polsce. Znajduje się na niej ponad 500 zabytkowych nagrobków, wśród nich najstarszy zachowany do dziś z 1814 r. Na cmentarzu spoczywa wiele zasłużonych, nie tylko dla miasta, osób. W 1985 r. wielowyznaniowy zespół cmentarny został wpisany do rejestru zabytków. Od roku 1984, w dniu Wszystkich Świętych, odbywa się kwesta dla ratowania najcenniejszych nagrobków.

1 HISTORIC CEMETERY COMPLEX

The cemetery in Mikołaja Kopernika street was founded in 1801. The burial site for Catholics and Evangelists was created outside the city limits during the Prussian occupation and the part for the Orthodox was set up in 1830s. A stone Catholic chapel was constructed in 1838, with the Evangelic and Orthodox ones built in 1844 and 1910 respectively. A funeral home was put into service in 1858. In the first half of the 19th century they began to fence the area, with two gates built in 1879: the Neo-Gothic one leading to the Catholic part of the cemetery, and the Neo-Roman one that led to the Evangelic part. After the Second World War the necropolis was used only for Catholic burials. Being one of the oldest cemeteries in Poland, it contains over 500 historic tombstones, with the oldest one still preserved dating back to 1814. It is a resting place for many distinguished people, sometimes of more than just local importance. In 1985 this multi-faith cemetery complex was entered in the register of historical monuments. Since 1984 it has hosted a fundraising event on every All Saints' Day to save the most precious tombstones.

4 13

PRAWOSŁAWNA KAPLICA CMENTARNA

Znajduje się na terenie Łomżyńskiej Doliny Pamięci, utworzonej w 2006 r. przy Sanktuarium Miłosierdzia Bożego, które ustanowiono w 1999 roku w kościele parafialnym erygowanym w 1985 roku.

Kaplica z przełomu XIX i XX wieku jest pozostałością po prawosławnym cmentarzu wojskowym założonym w 1861 roku przy ulicy Słonecznej (obecnie ul. Kardynała Stefana Wyszyńskiego). Obok kaplicy znajduje się pomnik w postaci hełmu korynckiego upamiętniający dowódcę

14 Ołonieckiego Pułku Piechoty płk. Aleksandra Nikołajewicza Tuchaczewskiego (pradziadka gen. Michaiła Tuchaczewskiego), który zginął w czasie powstania listopadowego w Warszawie, podczas ataku na redutę nr 54 znaną później jako „Reduta Ordona”. Pułk ołoniecki stacjonował w Łomży od 1875 roku. Miał swoją cerkiew pw. św. św. Apostołów Piotra i Pawła przy ul. Polowej, w której w 1892 roku złożono szczątki płk. A. Tuchaczewskiego, ekshumowane z majątku Wyczółki. W trakcie przebudowy cerkwi na Dom Żołnierza w 1929 roku po raz kolejny przeniesiono szczątki rosyjskiego pułkownika w obecne miejsce.

13 4 CEMETERY CHAPEL

The chapel is located in the Remembrance Valley of Łomża, which was built in 2006 next to the Sanctuary of the Divine Mercy established in 1999 in a parish church founded in 1985.

Built between 19th and 20th centuries, it is all that remains of an orthodox military cemetery created in 1861 in Słoneczna street (currently Kardynała Stefana Wyszyńskiego street). Located next to the chapel, there is a monument in the form of a Corinthian helmet, commemorating Aleksandr Nikołajewicz Tuchaczewski, the commander of the 14th Ołoniecki Infantry Regiment (the grandfather of general Michaił Tuchaczewski), who died in the November Uprising during an attack on the redoubt no. 54, later known as the 'Ordon's Redoubt'. The regiment stationed in Łomża from 1875. In 1892 their orthodox church of Saints Peter and Paul in Polowa street became the resting place of col. A. Tuchaczewski, whose body had been exhumed from the Wyczółki estate. When the church was redeveloped in 1929 as a 'Soldier's Home', the remains of the Russian colonel were once again moved to their current location.

SZLAK DZIEDZICTWA MAZOWIECKIEGO

- 1 LOKACJA ŁOMŻY
- 2 STARY RATUSZ
- 3 NOWY RATUSZ
- 4 ZAMEK KSIĄŻĄT MAZOWIECKICH
- 5 KLASZTOR I KOŚCIÓŁ SIÓSTR BENEDYKTYNEK
- 6 KATEDRA
- 7 KLASZTOR I KOŚCIÓŁ BRACI KAPUCYNÓW
- 8 KOŚCIÓŁ JEZUICKO-PIJARSKO-EWANGELICKI
- 9 JEZUICKIE KOLEGIUM ŁOMŻYŃSKIE

SZLAK DZIEDZICTWA GUBERNIALNEGO

- 1 KASA POŻYCZKOWA PRZEMYSŁOWCÓW
ŁOMŻYŃSKICH
- 2 BANK
- 3 BANK DLA HANDLU I PRZEMYSŁU
- 4 PAŁAC GUBERNATORA
- 5 SOBÓR ŚW. TRÓJCY
- 6 GIMNAZJUM MĘSKIE
- 7 SZPITAL ŚW. DUCHA
- 8 GIMNAZJUM ŻEŃSKIE
- 9 KINO MIRAGE
- 10 SZPITAL WOJSKOWY
- 11 DOM POMOCY SPOŁECZNEJ
- 12 WIEZIENIE GUBERNIALNE
- 13 PRAWOSŁAWNA KAPLICA CMENTARNA
- 14 RZEŹNIA MIEJSKA
- 15 POCZTA
- 16 DOM LUDOWY
- 17 PARK SPACEROWY

SZLAK DZIEDZICTWA ŻYDOWSKIEGO

- 1 WIELKA SYNAGOGA
- 2 GETTO
- 3 SZPITAL ŻYDOWSKI
- 4 WIELKA JESZIWA
- 5 NOWY CMENTARZ ŻYDOWSKI
- 6 STARY CMENTARZ ŻYDOWSKI
- 7 ULICA ŻYDOWSKA

SZLAK WIELOKULTUROWYCH NEKROPOLII

- 1 ZABYTKOWY ZESPÓŁ CMENTARZY
- 2 NOWY CMENTARZ ŻYDOWSKI
- 3 STARY CMENTARZ ŻYDOWSKI
- 4 PRAWOSŁAWNA KAPLICA CMENTARNA